EESTI LAMBA- JA KITSEKASVATAJATE LIIT

DORSETI LAMBATÕU (DOR) ARETUSPROGRAMM 2022-2032

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit
2022

EESTI LAMBA- JA KITSEKASVATAJATE LIIT

SISUKORD

1. DORSETI LAMBATÕUG ... 3
1.1. Lühiajalugu ... 3
1.2. Dorseti lambatõu populatsioon Eestis ... 3
1.3. Lühiiseloomustus ... 5
1.4. Tõutunnused ... 5
1.5 Sarvilise ja nudi dorseti tõustandardid ... 9
2. DORSETI LAMBATÕU ARETUS ... 11
2.1. Aretuse eesmärk ... 11
2.2. Eesmärgi saavutamine ... 12
2.3. Aretusmeetodid ... 13
3. KARJATERVISE PROGRAMMID ... 15
LISA 1. LAMMASTE JÕUDLUSKONTROLLI KORD ... 15
Mõisted ... 15
Jõudluskontrolli läbiviimise aluseks olevad korrad ... 16
I Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise kord ... 17
II Andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse ... 22
III Jõudlusandmete ja nende hindamistulemuste kasutamise ja avaldamise kord ... 22
IV Jõudluskontrolli ja jõudlusandmete kogumisega alustamine ... 23
V Geneetilise väärtuse hindamise ja hindamistulemuste kasutamise kord ... 24
Hindamine ... 24
Hindamise üldsätted ... 24
LISA 2. TÕURAAMATUSSE KANDMISE ALUSED JA TÕURAAMATU PIDAMISE KORD ... 28
Mõisted ... 28
Tõuraamatusse kantavatele utt- ja jäärtalledele esitatavad tingimused ... 30
Tõuraamatu põhiosa A ja lisaosa R ... 30
Dorseti lambatõu (DOR) tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord 31
Veresuse arvutamine ja veresusega arvestamine dorseti tõugu lammaste puhul ... 32
LISA 3. ARETUSLOOMA PÕLVNEMISE REGISTREERIMISE NING PÕLVNEMISE ÕIGSUSE KONTROLLIMISE KORD ... 33
LISA 4. LOOMA JA ARETUSMATERJALI ARETUSEKS SOBIVAKS TUNNISTAMISE KORD ... 34
LISA 5. PÕLVNEMISTUNNISTUSE VÄLJASTAMISE KORD ... 35
LISA 6. PÕLLUMAJANDUSLOOMA, KEDA SOOVITAKSE TÕURAAMATUSSE KANDA, IDENTIFITSEERIMISE JA SELLE ÜLE ARVESTUSE PIDAMISE KORD . 36
LISA 7. SEEMENDAMISE KOOLITUSPROGRAMMID NING SEEMENDAJA TUNNISTUSE SAAMISE NÕUDED JA TUNNISTUSE VÄLJASTAMISE KORD ... 37
LISA 8. TÕULAMMASTE HINDAMISE JUHEND ... 37
LISA 9. JÕUDLUSKONTROLLIGA LIITUMISE AVALDUS ... 40

1. DORSETI LAMBATÕUG

1.1. Lühiajalugu

Dorset on lambatõug, mis on pärit Suurbritanniast. Inglise keeles on tõu nimeks *Dorset Horn* või *Dorset Poll* ja seda tõunime kandvad lambad on valgepealised lambad, kes on siis vastavalt kas sarvilised (ingl k horned) või nudid (ingl k poll).

Dorseti tõu alguseks arvatakse olevat aega, mil hispaanlased üritasid vallutada Inglismaad. Nad tõid kaasa oma meriino tõugu uttesid, keda Edela-Inglismaal paaritati Walesi kohalike sarviliste lammastega ja nii saadi sarviline dorset. Suurbritannias hakatigi esmalt kasvatama ja aretama sarvilisi dorseteid ja sellest sai ka üks esimesi registreeritud lambatõuge Suurbritannias. Esimene tõuraamat sarvilistele dorsetitele loodi Suurbritannias juba 1892. aastal. Peagi levis see väga kohanemisvõimeline tõug ka väljapoole Suurbritanniat. Suurt populaarsust kogus dorset Austraalias, kus hakati aretama peamiselt nudisid dorseteid.

2001. aastal imporditi Taanist 1 dorseti jäär. 2002. aastal toodi Hillar Kalda eestvedamisel 4 dorseti jäära ja 19 dorseti utte eesmärgiga rajada puhtatõulisi aretusfarme, kust loomi edasi müüa loomade lihajõudluse parendamiseks.

1.2. Dorseti lambatõu populatsioon Eestis

Eestis oli 1. jaanuari 2022 seisuga PRIA andmetel (Tabel 1) kokku 272 dorseti tõugu lammast, kellest 35 olid jäärad ja 237 uted. 35 jäärast 9 olid noorjäärad ja 26 üle aasta vanused jäärad. Utt-tallesid oli 116 ja poeginud uttesid 121.

Tabel 1. Dorseti tõugu lammaste arvukus Eestis PRIA andmetel seisuga 01.01.2022 (Allikas: Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Ameti (PRIA) loomade register)

Dorseti tõugu lambad	***Alla aasta vanused***	***Üle aasta vanused***	***Kokku***
Utt-talled	44	72	116
Uted	0	121	121
Jäärad	9	26	35
Kokku	53	219	272

Kuna dorset on meie kohaliku eesti valgepealise lambatõu komponenttõug, siis dorsetite üle on Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu aretuse andmebaasis arvestust peetud juba varasemast ajast. Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu andmebaasis Pässu 2.0 oli dorseti tõugu lambaid 01.01.2022 seisuga 126 looma, kellest jäärad ja uted jagunesid järgmiselt:

- 11 jäära
  - 5 jäära 100% dorseti veresusega
  - 6 jäära 89%-90,62% dorseti veresusega

ja

- 115 utte
  - 38 utte 100% dorseti veresusega
  - 77 utte 86,23-96,63% dorseti veresusega

1.3. Lühiiseloomustus

Dorsetit (DOR) iseloomustavaks omaduseks on pikk innasesoon, mis kestab uttedel 8 kuud. Dorset on põhiliselt lihatõugu lammas. Uted on väga heade emaomadustega ja suure piimakusega. Dorseti lambad on pika kere ja hea lihastikuga ning annavad talledele edasi häid lihavorme. Täiskasvanud lammaste villak on valge, pea kaetud valge villa või ohevillkarvadega. Oluline on, et nad on roosa ninaga. Jäärad kaaluvad 100–125 kg, uted 68–90 kg. Uttede viljakus on keskmiselt 1,67 talle poeginud ute kohta. Tallede keskmine sünnikaal on 4,2-4,5 kg.

1.4. Tõutunnused

JÄÄRAD

Jäärad on maskuliinsed, hea pikkuse, tugeva ja jõulise välimusega ja ilusa kompaktse peakujuga. Sarviliste jäärade puhul peavad sarved kasvama tugevad ja pikad ning suunduma peast külgedele ja alla. Sarved painduvad spiraalselt tagasi võimalikult näole lähedale, kuid need ei tohi kasvada otstega koljusse sisse. Sarved on pinnalt konarate ja vaokestega.

Täiskasvanud jäärad kaaluvad kuni 125 kg. Fotol 1 on näidatud, milline näeb välja tüüpiline nudi dorseti tõugu jäär.

Foto 1. Tüüpiline nudi dorseti tõugu jäär. (Allikas: https://polldorset.org.au/assets/volumes/general-images/2007-Flock-register-Vol-53.pdf)

UTED

Säravate feminiinsete tunnustega, mitte maskuliinsed. Sarvilistel dorsetitel võivad olla sarved ka uttedel, kuid võrreldes jääradega on sarved palju väiksemad ja õrnemad.

Täiskasvanud uted kaaluvad kuni 90 kg. Fotol 2 on näidatud, milline näeb välja tüüpiline nudi dorseti tõugu utt.

Foto 2. Tüüpiline nudi dorseti tõugu utt (Allikas: https://polldorset.org.au/assets/volumes/general-images/2007-Flock-register-Vol-53.pdf)

ÜLDISED TUNNUSED

- **Pea**- lai, täidlane ja ninasõõrmete kohalt laiem. Pea on kaetud villaga kulmudest põskedeni. Nägu on valge ja nina roosa ning mokad ei tohi olla pigmenteerunud.

- **Kõrvad**- keskmise suurusega, valged ja püstised/tugevad, karvadega kaetud, ei tohi olla paberõhukesed ja läbipaistvad.

- **Suu**- ühtlane, hästi asetsev lõualuu lamedate meislikujuliste hammastega, ilusa ja ühtlase hambumusega, lõualuu ei tohi olla ettepoole asetsev.

- **Kael**- lühikese kuni keskmise pikkusega ja ümara kujuga, hästi õlgadest kaarduv, rangluu juures ei tohi olla süvendit, kael peab olema tugev ja lihaseline, eriti jääradel.

- **Rinnak/rind**- etteulatuv, täidlane ja sügav.
- **Esijalad**- täidlased ja ilma õlgade taga oleva süvendita.
- **Õlad**- hästi asetsevad ja kompaktsed.
- **Selg, lanne, nimmepiirkond**- lai, pikk ja sirge ning hästi kaardunud roietega.
- **Tagajalad**- täidlased, laiad ja sügavad kintsud, tugevad suured lihased ulatuvad kandadeni, hästi lihaselised reied.
- **Saba**- seljaga samal joonel asetsev, lai, tugev ja lihav.
- **Roided**- seljalt hästi kaardunud ja külgedelt sügavad.
- **Jalad**- keskmise pikkusega, hästi asetsevad, vabalt liikuvad, liigeste vahel sirgete ja tugevate luudega, hästi villased kuni põlvede ja kandadeni, kämblad ja randmed sirged ja hästi asetsevad.
- **Vill**- peen, tihe ja hästi töödeldav, puhas ja valge, ei tohi olla värvunud muud värvi.
- **Värvus**- valge villa ja roosa nahaga, nahk ei tohi olla pigmenteerunud.

Uted on keskmise suurusega ja viljakad ja olenevalt pidamissüsteemist annavad häid rümpasid. Tavapäraseks peetakse ca 450-grammist päevast kasvuiivet, mis annab 10-16 nädalaselt rümbakaaluks 16 kg.

Dorsetite vill on hea kvaliteediga, tihe ja käega katsudes tugev.

Dorseti tõug on loomult rahulik, kuulekas ja viljakas, sest uted on võimelised indlema ca 8 kuud aastas. See võimaldab kahe aasta peale saada isegi 3 poegimist. Samuti on uttedel head emaomadused ja kaksikud ning kolmikud pole haruldased. Uttede hea piimakus tagab tallede hea kasvu ja talled kasvavad tapakaalu kiiremini täis. Nii uted kui jäärad saavad varakult suguküpseks. Samuti on dorseti uted pikaealised ja see teeb dorseti majanduslikult

väga tasuvaks tõuks. Dorsetit tuntakse ka hea kohanemisvõime tõttu, olles vastuvõtlikud erinevatele klimaatilistele tingimustele ja sobides erinevatesse tootmistüüpidesse.

1.5 Sarvilise ja nudi dorseti tõustandardid

- **Temperament**. Agressiivsust välja näitavaid loomi tuleks aretuses vältida. Lambad peaksid olema hea iseloomuga, mis soodustab nende lihtsat käsitsemist laudas ning karjamaal.

- **Karvkate**. Pea on villaga kaetud (kulmudest põskedeni). Nii keha, jalad kui saba on ühtlaselt villaga kaetud.

- **Suurus**. Lambad, kes saavutavad tapakaalu kiiresti, on eelistatud kõigi teiste ees. Tuleks vältida väga kõrgeid lambaid, kelle lihakeha ei ole hästi välja arenenud.

- **Välimik**. Ideaalne lammas peaks olema ühtlase välimikuga, liikuma lihtsalt ja vabalt. Õlad peaksid olema lihaselised, kuid mitte väga laiad, sest see võib viia raske poegimiseni. Õlad peaksid tulema alla sirgelt, veidi sissepoole suunatud õlad on lubatud. Loomad, kelle õlad või randmed on suunatud väljapoole, tuleks prakeerida. Sõrad peaksid olema ruudukujulised ja mitte pikad. Loomad, kellel on O- ja X-jalad või liiga torujad pikad sõrad, tuleks prakeerida. Jäära pea ning keha peaksid olema maskuliinse välimusega, utt peaks olema femiiniinse välimikuga. Tuleks vältida uttesid, kelle välimik on maskuliinne. Laudjas peaks olema lihaseline.

- **Rasv**. Tuleks vältida liigset rasvumist. Loom peaks olema käsitsemisel tihke.

- **Värvus**. Ideaalne värvus on valge vill, roosa nahk, pigmentatsioonita.

Tabelis 2 on kokku võetud dorseti tõu tähtsamad standardid.

Tabel 2. Dorseti lambatõu tõustandardid

Tunnus	**Keskmine väärtus**
Ute kaal	60-90 kg
Jäära kaal	100-125 kg
Villaku värvus	Valge
Viljakus	1,67 talle ute kohta
Iseloomustus	Rahulik, piimakas, heade emaomadustega, kiire kohanemisvõimega

Eestis on dorseti tõumärgiseks DOR. Aretusprogrammi täitmise geograafiline piirkond on Eesti.

2. DORSETI LAMBATÕU ARETUS

2.1. Aretuse eesmärk

Dorseti tõugu lammaste aretuse eesmärgiks on aretada meie kohalikesse oludesse sobivaid ja turunõudlusele vastavaid heade lihaomadustega lambaid. Eesti väga varieeruvad ilmastikuolud ja söödabaas nõuavad toodangu andmiseks hästi kohastunud ja kohalikesse oludesse sobivat lambatõugu. Dorset on tuntud kui hea kohastumisvõimega lambatõug.

Dorseti tõugu lamba aretuseesmärgid on:

1. Aretada, kasvatada ja levitada Eesti keskkonda ja klimaatilistesse tingimustesse sobilikke lihatõugu lambaid.
2. Aretada tootmiskarjadele viljakaid ja heade emaomadustega põhikarja uttesid.
3. Tagada tõule iseloomulike tunnuste edasikandumine läbi aretusjäärade valiku.
4. Tagada uttede valikul tõuomaste omaduste edasikandumine. Nendeks on järgnevad omadused:
    - head emaomadused: rahulik ja hea iseloom, suur piimakus
    - tallede kiire kasv:
        - keskmine 100-päeva mass utt-talledel 27,0 kg
        - keskmine 100-päeva mass jäärtalledel 30,0 kg
        - kerge poegimine, s.t ei vaja poegimisabi
        - viljakus keskmiselt 1,8 talle ute kohta
        - tõule iseloomulik ja terve välimik
5. Saada heade lihavormidega varavalmivaid ja kõrgesse lihakusklassi kuuluvaid järglasi.

2.2. Eesmärgi saavutamine

Aretusprogrammis seatud eesmärkide saavutamiseks on vajalik järgmiste sammude astumine:

1. Jõudluskontrolli tegemine lammaste üldise kvaliteedi, aretustaseme, paremate karjade ja perspektiivsete suguloomade väljaselgitamiseks. Jõudluskontrollis kogutakse vastavalt Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu lammaste jõudluskontrolli korrale (lisa 1) vähemalt järgmisi andmeid:
    1) paaritusandmed:
        a) paaritusrühma uttede numbrid
        b) paaritusrühma jäära number
        c) paarituse algus- ja lõpukuupäev
    2) poegimine:
        a) poegimise kuupäev
        b) talle number
        c) ema number
        d) emal sündinud tallede arv (mitmikud)
        e) talle kaal 100-päevaselt
        f) elusolevate tallede arv 60-päevaselt
    3) karjast välja viimine:
        a) sündmuse kuupäev
    4) karja toomine:
        a) sündmuse kuupäev
        b) looma põlvnemist/tõugu tõendav dokument

2. Jäärade valik karja parandamiseks. Jääradeks valitakse parimad puhtatõulised dorseti tõugu jäärad ning vajadusel ostetakse sisse parimate tõujäärade sperma. Sugujäära valikul arvestatakse järgmisi parameetreid:

- Jäära suhtelise aretusväärtuse indeks viljakusele on soovitatavalt suurem kui 100.

- Jäära suhtelise aretusväärtuse indeks kasvukiirusele on soovitatavalt suurem kui 100.
- Jäära tõuomased tunnused on silmapaistvad.
- Põlvnemise sobivus.

3. Põhikarja uttede valik tõuomaduste parandamiseks. Uttedest valitakse tõuaretusse uted, kellel on selgelt arenenud tõuomased tunnused (head emaomadused, viljakus, piimakus). Põhikarja uttede valikul arvestatakse:

- Ute suhtelise aretusväärtuse indeks viljakusele on soovitatavalt suurem kui 90.
- Ute suhtelise aretusväärtuse indeks kasvukiirusele on soovitatavalt suurem kui 90.
- Looma tõule iseloomulikku välimust.

4. Soovitud tunnustele kõrge aretusväärtusega tõuloomade (ka sperma, embrüote) importimine Eesti tõupopulatsiooni tõuomaduste parandamiseks.

2.3. Aretusmeetodid

Dorseti tõugu lammastele peetakse tõuraamatut. Tõuraamatul on põhiosa A ja lisa R. A-osasse kantakse dorseti tõugu puhtatõulised loomad. Tõuraamatu lisas R peetakse arvestust dorseti veresusega ristandlammaste, kellel dorseti veresuse komponent on vähemalt 50,0 % ning väiksem kui 96,87%, üle.

Aretusmeetoditega saavutatakse aretusprogrammis sätestatud aretuseesmärgid.

Dorseti lambatõu aretuses Eestis kasutatakse **puhasaretust** ning **vältavat ehk ümberkujundavat ristamist**:

1. **Puhasaretus**. Dorseti tõu aretuses kasutatakse puhasaretust. Eesmärgiks on tugeva puhtatõulise dorseti populatsiooni loomine Eestis. Eesmärk on süstemaatilise valikuga säilitada ja kinnistada tõuomaseid tunnuseid.

- Puhasaretuses kasutatakse vaid puhtatõulisi dorseti lambaid. Puhtatõulisteks dorseti lammasteks loetakse lambaid, kelle dorseti tõu osakaal on põlvnemistunnistuse alusel suurem või võrdne 96,87%. Lambad, kelle veresus vastab antud nõudele, kantakse tõuraamatu A-osasse. Vajadusel imporditakse puhtatõuline suguloom välisriigist. Aretusloom peab liikuma tunnustatud aretusühingu väljastatud põlvnemistunnistusega.

- Puhasaretuses võib kasutada ka kunstlikku seemendust või embrüo siirdamist, kui kasutatav tõumaterjal (sperma või embrüo) omab väljastava riigi tunnustatud aretusorganisatsiooni kinnitust saadetise sisu kohta.

2. **Vältav ehk ümberkujundav ristamine**. Kasutatakse, kui soovitakse mõnelt muult lambatõult üle minna dorseti tõu aretusele. Seejuures kasutatakse iga järgneva põlvkonna emaslooma paaritamiseks jäära, kes on kantud dorseti tõuraamatu A-osasse või kes on sinna kandmiseks sobilik põlvnemistunnistuse alusel. Vältava ristamise eesmärgiks on toota dorseti tõugu lambaid Eesti lammaste baasil.

   - Vältava ristamise puhul, kui looma veresus dorseti tõu suhtes jääb alla 96,87%, kuid on suurem või võrdne 50,0%, kantakse lambad tõuraamatu lisasse R ja neid lambaid ei nimetata dorseti tõulammasteks.

3. KARJATERVISE PROGRAMMID

Tagamaks aretuskarjade kõrget karjatervise staatust on dorseti lambatõu aretajatel soovituslik liituda aretusorganisatsiooni ja teiste asjaomaste organisatsioonide poolt loodud karjatervise programmidega. Elusloomade importimisel võiks eelistada võimalusel loomi, kes on kõrgema suhtelise aretusväärtusega parasiidiresistentsusele.

LISA 1. LAMMASTE JÕUDLUSKONTROLLI KORD

Lammaste jõudluskontrolli viiakse Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidus läbi vastavalt põllumajandusloomade aretuse seadusele ning teistele Eesti ja Euroopa Liidu õigusaktidele.

Mõisted

Aretusloom on tõuraamatu põhiossa kantud või sinna kandmiseks sobiv loom.

Aretuse andmebaas on elektrooniline andmebaas, kus registreeritakse lamba kohta kogutavad andmed.

Jõudluskontrolli läbiviija on käesoleva korra tähenduses Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit (edaspidi: Liit).

Jõudlusandmete koguja on loomapidaja või tema poolt volitatud isik, kes võib koguda ja registreerida loomapidaja karja lammaste jõudlusandmeid ja edastada neid jõudluskontrolli läbiviijale. Jõudlusandmete koguja saab juhised andmete kogumiseks jõudluskontrolli läbiviija poolt aretusprogrammiga liitumisel.

Jõudluskontrollis olev lammas on lammas, kelle kohta kogutakse andmeid, mis võimaldavad arvutada viljakuse või kasvukiiruse aretusväärtusi tema enda või tema järglaste kohta. Jõudluskontrollis oleva lamba saab kanda tõuraamatusse, kui ta vastab tõuraamatusse kandmise tingimustele.

Jõudluskontrolli kokkulepe on loomaomaniku või tema poolt volitatud isiku ja jõudluskontrolli läbiviija vahel sõlmitud kokkulepe, millega fikseeritakse osapoolte kohustused ja vastutus seoses jõudluskontrolli läbiviimisega.

Lamba märgistamine on tegevus, mille tulemusena on võimalik lammas sünnijärgselt üheselt tuvastada ja teistest lammastest eristada.

Jõudluskontrolli läbiviimise aluseks olevad korrad

Jõudluskontrolli läbiviimisel on aluseks järgmised korrad:

1) põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise kord;
2) andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse;
3) jõudlusandmete ja nende hindamistulemuste avaldamise kord;
4) jõudlusandmete kogumise koolitusprogrammid ning jõudlusandmete koguja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord;
5) geneetilise väärtuse hindamise ja hindamistulemuste kasutamise kord.

I Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise kord

1. Jõudluskontrolli eesmärgid

Lammaste jõudluskontroll on jõudluskontrollis olevate lammaste jõudlus- ja põlvnemisandmete regulaarne kogumine, salvestamine, säilitamine ja analüüsimine loomade geneetilise väärtuse hindamiseks ning aretusvalikute tegemiseks.

Jõudluskontrolli viiakse läbi lambakasvatusettevõttes ja selle raames kogutakse lammaste kohta paaritusandmeid, poegimis- ja põlvnemisandmeid ning andmeid tallede kasvukiiruse kohta. Lisaks kogutakse aretuse andmebaasi informatsiooni jõudluskontrollialuste, sh ka tõuraamatusse kantud lammaste ostu-müügi ja lammaste eluea kohta.

2. Jõudluskontrolliga liitumine

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu lammaste jõudluskontrolliga liituda soovijal tuleb esitada vormikohane avaldus (Lisa 9) Liidu kodulehe kaudu aadressil www.lammas.ee, e-postiga aadressil kontor@lammas.ee või paberkandjal Liidu kontorisse. Liidu kontaktid selleks on järgmised: Aretuse 2, Märja alevik, 61406, Tartumaa.

Avaldusele tuleb lisada karjas olevate lammaste nimekiri, soovitavalt koos tõu ja sünniajaga. Lammaste sünniandmete puudumine ei ole jõudluskontrolliga alustamisel takistuseks.

Avalduse esitamisele järgneb farmi külastus Liidu töötaja poolt ja selle käigus esimene jõudluskontrolliandmete koguja koolitus. Ühtlasi hindab Liidu töötaja esimese farmikülastuse ajal karja lammaste välimiku vastavust vastava lambatõu tüübile.

Pärast aretusprogrammiga liitumist ja andmete kogumiseks vajalike juhiste saamist luuakse andmete sisestamiseks ja haldamiseks aretuse andmebaasi kasutajakonto. Vajadusel osutab Liit jõudluskontrolli andmete kogujale andmebaasi kasutajatuge.

Regulaarne jõudlusandmete kogumine algab paaritusregistri täitmisest. Selles peavad olema märgitud järgmised andmed: jäära registrinumber, karjamineku aeg, paaritusgrupis

olevate uttede registrinumbrid ja paarituse lõpetamise kuupäev. Soovitav on alustada jääraga, kelle põlvnemine on registreeritud.

3. Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumine ja registreerimine

Jõudluskontrolli reguleerib Euroopa Parlamendi ja nõukogu määruse nr 2016/1012 V peatükk, täpsemad nõuded jõudluskontrollile on toodud sama määruse III lisas.

Jõudlusandmete kogumisel kohustub jõudluskontrolli läbiviija koguma aretuse eesmärgi saavutamiseks vajalikke andmeid ning salvestama ja säilitama neid elektroonilises aretuse andmebaasis.

Jõudlusandmeid kogutakse, salvestatakse, töödeldakse ning analüüsitakse loomaomaniku ja Liidu vahelise kokkuleppe (Jõudluskontrolli kokkulepe) kohaselt. Andmete õigsuse eest vastutab jõudlusandmete koguja (loomaomanik või tema volitatud isik).

Oluline on tallede märgistamine sünnijärgselt viisil, et kogu kasvuea vältel kuni riikliku registri numbriga märgistamiseni oleks tall selgesti teistest talledest eristatav ning oma emaga seostatav.

Jõudluskontrolli algandmete kogumise ja edastamise dokumendid on paaritusregister, talleregister ja müügiregister. Lisaks kogutakse aretuse andmebaasi informatsiooni jõudluskontrollialuste, sh ka tõuraamatusse kantud lammaste ostu-müügi ja lammaste eluea kohta.

Põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumiseks lisab jõudlusandmete koguja aretuse andmebaasi paaritusregistri ja talleregistri.

Paaritusregister (soovituslik vorm kodulehel) tuleb sisestada aretuse andmebaasi hiljemalt 30 päeva jooksul pärast paaritusgruppide moodustamist.

Paaritusandmed paaritusregistris:

- jäära registrinumber
- paaritusgrupis olevate uttede registrinumbrid
- jäära karja toomise aeg

- jäära karjast väljaviimise aeg

Jõudluskontrolli läbiviijal on õigus kontrollida paaritusregistri andmete õigsust võrreldes paaritusregistri andmeid teiste andmebaasis olevate andmetega ning samuti paaritusregistri andmete vastavust tegelikkusele farmis kohapeal.

Talleregistrit (soovituslik vorm kodulehel) täidetakse jooksvalt kogu poegimisperioodi vältel, tallede andmed sisestatakse andmebaasi aretusväärtuse arvutamise seisukohalt olulisteks tähtaegadeks. Nimetatud tähtajad avaldatakse Liidu kodulehel ja muutumisest teatatakse kolm kuud ette. Talleregistri andmeid kontrollitakse läbi nende vastavuse paaritusregistrile ja andmebaasis olevate teiste andmetega võrdlemise ning farmikülastuste ajal farmis kohapeal.

Talleregistrisse kantakse minimaalselt järgmised andmed:

- poeginud ute registrinumber
- jäära registrinumber, kui see on kantud paaritusregistrisse
- poegimise aeg
- sündinud tallede arv
- elusalt sündinud tallede registrinumbrid, milleks ei pea kohe sünnijärgselt olema riikliku registri numbrid
- iga talle kohta
  - sugu
  - 100 päeva mass
  - talle liikumine karjast välja (juhul, kui see on toimunud)

  Lisaks soovitavalt sünnimass ja 8 nädala mass.

Sünnimassi määramiseks kaalutakse tall hiljemalt kolmandal elupäeval. Kui talle sünnimass ei ole määratud, kasutatakse arvutustes populatsiooni keskmist näitajat.

100 päeva massi määramiseks tuleb talled kaaluda vanusevahemikus 90–150 päeva ning sisestada aretuse andmebaasi kaalumise kuupäev ja kaalumise tulemused. Jõudluskontrolli läbiviija korraldab 100 päeva massi arvutamise ning tagasiside aretajatele. 100 päeva massi

arvutamisel lahutatakse lubatud vanusevahemikus (90–150 päeva) kaalutud talle massist tema sünnimass. Saadud vahe jagatakse talle vanusega päevades. Saadakse talle eluea keskmine ööpäevane massi-iive, mis korrutatakse sajaga, korrutisele liidetakse sünnimass ning tulemuseks on 100 päeva mass, mille alusel arvutatakse lamba geneetiline aretusväärtus tema kasvukiirusele. Kui tallel on määratud mitu massi vanusevahemikus 90–150 päeva, võetakse 100 päeva massi arvutamisel aluseks kaalumine, mis toimus ajaliselt lähimana päevale, mil tall sai 100 päeva vanaks. Kui lubatud ajavahemikus on tehtud kaks kaalumist, üks enne ja teine täpselt sama palju päevi pärast talle sajandat elupäeva, arvutatakse saja päeva mass varem tehtud kaalumise põhjal.

Kaheksa nädala massi määramiseks kaalutakse tall vanuses 42-84 päeva.

Talleregistri arvestuslikuks perioodiks on poegimisperiood, mis algab 1. septembril ja lõpeb järgmise aasta 31. augustil.

Müügiregister (soovituslik vorm kodulehel) genereerub aretuse andmebaasis automaatselt, kui lammaste müük on andmebaasi sisestatud.

Müügiregistris kajastuvad järgmised andmed:

- müüja nimi
- lamba registrinumber
- müügi kuupäev
- ostja nimi
- ostja e-maili aadress, postiaadress ja telefoninumber
- ostja lauda number

Jõudluskontrollis olevate loomade müügiandmed ja muud loomade liikumised sisestatakse andmebaasi hiljemalt 30 päeva jooksul loomade karjast välja viimisest. Suguloomana müügi registreerimine andmebaasis on jõudlusandmete kogujale põlvnemistunnistuse väljastamise aluseks.

Pärast paaritus-, talle- ja müügiregistri andmete sisestamist elektroonilisse andmebaasi ja esmast kontrolli, loetakse andmebaasi vastavad failid ja väljatrükid farmi jõudluskontrolli algdokumentideks.

Ute kohta kogunevad jõudluskontrolli algdokumentide täitmisel minimaalselt järgmised jõudlusandmed:

- paaritusandmed läbi paaritusregistrite
- põlvnemis- ja kasvukiiruse andmed läbi talleregistri
- viljakusnäitajad läbi talleregistrite
- emaomadused läbi talleregistrite
- suguloomaks müümine läbi müügiregistri

Viljakusnäitajatena käsitletakse viljakust ning tallede üleskasvatamise määra, mis arvutatakse talleregistrites sisalduvate andmete põhjal. Viljakus on ühe poegimise kohta sündinud tallede arv. Tallede üleskasvatamise määr näitab kahe kuu, s.o 60 päeva vanuselt elus olevate tallede arvu ute ühe poegimise kohta. Uttede emaomaduste ja piimakuse iseloomustamiseks kasutatakse kolme näitajat: sündinud tallede arv, üleskasvatatud tallede arv, üleskasvatatud tallede keskmine 100 päeva mass seostatud ute viljakusega.

Jäära kohta kogunevad ühtlustatud jõudluskontrolli algdokumentide täitmisel minimaalselt järgmised jõudlusandmed:

- paaritusandmed läbi paaritusregistrite
- põlvnemis- ja kasvukiiruse andmed läbi talleregistri
- paaritusedukuse andmed läbi paaritus- ja talleregistrite
- suguloomaks müümine läbi müügiregistri

Jäära kohta tuuakse välja paaritusgruppide suurused, tiinestunud uttede arv, tiinestunud ute kohta sündinud tallede arv, tiinestunud ute kohta elusalt sündinud tallede arv, üleskasvatatud tallede arv ja 100 päeva masside keskmine.

Tiinestumise määramise aluseks on ultraheliuuring või paaritusperioodile järgnev poegimine 130–160 päeva jooksul.

4. Jõudluskontrolli lõpetamine

Jõudluskontrolli läbiviimise lõpetamiseks tuleb Liidule esitada kirjalik avaldus. Liit võib teha omapoolse ettepaneku jõudluskontrolli läbiviimise lõpetamiseks, kui loomaomanik ei ole täitnud käesolevas korras kehtestatud nõudeid.

5. Andmete säilitamine

Jõudluskontrolli algandmed ja tõuraamatus olev info säilitatakse aretuse elektroonilises andmebaasis. Andmete säilitamise korraldab Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit.

II Andmed laboratooriumi kohta, kus tehakse jõudluse määramiseks vajalikke analüüse

Vastava lambatõu aretusprogrammi käigus kogutud proovidest tehakse analüüsid vastava tunnustuse saanud laboris. Laborite nimekiri avaldatakse Liidu kodulehel.

Aretusväärtuste ja suhteliste aretusväärtuste analüüsid tellitakse pädevatelt ettevõtetelt, kelle nimekiri avaldatakse Liidu kodulehel.

Jõudluskontrolli ja tõuraamatu andmete arhiveerimise teenus ostetakse lepingu alusel sisse antud valdkonnas pädevalt ettevõttelt.

III Jõudlusandmete ja nende hindamistulemuste kasutamise ja avaldamise kord

Jõudlusandmeid ja hindamistulemusi avaldatakse kooskõlas hea tava ja Eesti Vabariigi seadustega.

Jõudluskontrolli läbiviija (Liit) ja jõudlusandmete koguja (Loomaomanik või tema poolt volitatud isik) sõlmivad jõudluskontrolli kokkuleppe, millega lepitakse kokku osapoolte kohustused ja õigused.

Kõik jõudlusandmed salvestatakse aretuse elektroonilisse andmebaasi Pässu 2.0.

Andmebaasi Pässu 2.0 kasutaja näeb oma karja andmete seisu igapäevaselt vastavate raportite ja statistiliste päringutena.

Jõudluskontrolli läbiviija võib jõudluskontrolli andmeid kasutada Liidu kodulehel www.lammas.ee ja Liidu poolt avaldatud trükistes.

Jõudlusandmete koguja saab jõudluskontrolli andmeid ja geneetilise väärtuse hindamise tulemusi kasutada aretusvalikute tegemisel.

Kolmandatele osapooltele väljastatakse elektroonilises aretuse andmebaasis olevaid andmeid järgides kokkuleppeid loomaomanikuga ja vastavalt Eesti Vabariigi seadustele.

IV Jõudluskontrolli ja jõudlusandmete kogumisega alustamine

Jõudluskontrolliga alustamiseks tuleb Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu lammaste jõudluskontrolliga liituda soovijal esitada vormikohane avaldus (Lisa 9) Liidu kodulehe kaudu aadressil www.lammas.ee, e-postiga aadressil kontor@lammas.ee või paberkandjal Liidu kontorisse. Liidu kontaktid selleks on järgmised: Aretuse 2, Märja alevik, 61406, Tartumaa.

Avaldusele tuleb lisada karjas olevate lammaste nimekiri, soovitavalt koos tõu ja sünniajaga. Lammaste sünniandmete puudumine ei ole jõudluskontrolliga alustamisel takistuseks.

Jõudluskontrolliga alustamisel instrueerib jõudluskontrolli läbiviija jõudlusandmete kogujat järgmistel teemadel:

1. Valitud aretusprogramm ja valiku printsiibid.
2. Eestis aretatavad lambatõud ja lambatõugude aretusprogrammid.
3. Jõudlusandmete kogumine ja edastamine.
4. Lammaste hindamine ja hindamistulemuste kasutamine praktilises aretuses.

5. EL aretusalased direktiivid ja otsused.
6. Prp genotüüp (skreipi)
7. Maedi-Visna

Instruktaaži järgselt peab jõudlusandmete koguja oskama iseseisvalt täita jõudlusandmete kogumise ja edastamise algdokumente, omama ülevaadet valitud aretusprogrammist ja oskama kasutada tõulammaste aretusväärtuste hindamistulemusi praktilises aretuses.

V Geneetilise väärtuse hindamise ja hindamistulemuste kasutamise kord

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu jõudluskontrollis olevate lammaste geneetilise hindamise läbiviijaks on vastavalt Liiduga sõlmitud lepingule Eesti Põllumajandusloomade Jõudluskontrolli AS (https://www.epj.ee/). Geneetiline hindamine viiakse läbi vastavalt lepingule kõikidele andmebaasis olevatele lammastele.

Minimaalselt avaldatakse jäärade aretusväärtused, kellel on järglasi vähemalt kahe erineva omaniku juures ja kelle aretusväärtuse usaldusväärsus on vähemalt 50%.

Hindamine

Hindamise üldsätted

Aretusväärtused hinnatakse dorseti tõugu lammaste ühise andmestiku alusel eraldi protseduuridena kasvukiiruse aretustunnusele “100 päeva mass” ja viljakuse aretustunnusele “elusalt sündinud tallede arv”. Hindamisandmetena kasutatakse andmebaasis hindamispäeva seisuga salvestatud lammaste jõudluskontrolli ja põlvnemise andmeid.

Lähteandmed

Hindamisel kasutatakse viljakuse informatsioonina alates 01.01.2004. a sündinud ja vähemalt kümne kuu vanuselt esmakordselt poeginud uttede poegimisandmeid ning kasvukiiruse informatsioonina alates 01.01.2005. a salvestatud lammaste kaalumise andmeid. Põlvnemisinformatsioonina kasutatakse kogu teadaolevat põlvnemist. Teadmata põlvnemisega eellased grupeeritakse päritolumaa (kohalik, import), sünniperioodi, tõulise ja soolise kuuluvuse järgi.

Andmed on sobivad järgmistel tingimustel:

- isa ja ema andmed on registreeritud;
- poegimisel on registreeritud sündinud tallede arv;
- kaalumisel on lamba staatus kas utt-tall, jäärtall või kastraat ja tema korrigeeritud 100 päeva massi arvutamise tulemus on usaldusväärne.

Andmete hindamiseelne korrigeerimine

Hindamiseelselt korrigeeritakse lamba kaalumise tulemus tema 100 elupäevale.

Geneetilised parameetrid

Päritavuskoefitsiendi väärtus aretustunnusele “100 päeva mass” on 0,48 ja aretustunnusele “elusalt sündinud tallede arv” on 0,14.

Hindamismudelid

A. VILJAKUS

Viljakuse geneetilisel hindamisel kasutatakse ühe tunnusega BLUP-loomamudelit. Mudel on järgnev:

y = kari*aasta + pgv + pgk + tõug + mitmik + jäär + a + e, kus

- y– elusalt sündinud tallede arv
- kari*aasta – karja ja poegimisaasta koosmõju fikseeritud efekt tõug (10) – tõulise kuuluvuse fikseeritud efekt (kuni kümme tõugu)
- pgk(2)– poegimiskorra fikseeritud efekt (esimene ja järgnevad)
- pgv(4)– poegimisvanuse fikseeritud efekt (10-12 kuu vanused, 13-18 kuu vanused ja üle 18 kuu vanused esmapoegijad; ülejäänud poegimised on 4. grupis)
- mitmik(3)– ute sünnipesakonna suuruse fikseeritud efekt (1 tall;2 talle;>=3 talle)
- jäär– talle/de isa
- juhuslik efekt a- looma geneetiline efekt
- e- mitteseletatav jääkefekt

B. KASVUKIIRUS

Kasvukiiruse geneetilisel hindamisel kasutatakse ühe tunnusega BLUP-loomamudelit. Mudel on järgnev:

y = kari*aasta + tõug + sugu + mitmik + a + e kus

- y– lamba mass 100. elupäeval
- kari*aasta– karja ja kaalumisaasta koosmõju fikseeritud efekt
- tõug (10)– tõulise kuuluvuse fikseeritud efekt
- sugu (2)– soolise kuuluvuse fikseeritud efekt
- mitmik (3)– pesakonna suuruse fikseeritud efekt (1 tall;2 talle;>=3 talle)
- a- looma geneetiline efekt
- e- mitteseletatav jääkefekt

Aretusväärtuse korrigeerimine ja suhtelise aretusväärtuse arvutamine

A. VILJAKUS

Viljakuse geneetilise hindamise tulemused korrigeeritakse 2010. aastal sündinud lammaste keskmise aretusväärtuse võrra, mille tulemusel 2010. aastal sündinud lammaste keskmine aretusväärtus on null.

Eraldi esitatakse kõikide lammaste, sh aretusprogrammidega hõlmatud tõugude lammaste suhteline aretusväärtus, kus kõikide 2010. aastal sündinud lammaste suhteliste aretusväärtuste keskmine on 100 punkti ja standardhälve 12 punkti.

B. KASVUKIIRUS

Kasvukiiruse geneetilise hindamise tulemused korrigeeritakse 2010. aastal sündinud lammaste keskmise aretusväärtuse võrra, mille tulemusel 2010. aastal sündinud lammaste keskmine aretusväärtus (2010. a referentsväärtus) on null.

Eraldi esitatakse kõikide lammast, sh aretusprogrammidega hõlmatud tõugu lammaste suhteline aretusväärtus, kus kõikide 2010. a. sündinud lammaste suhteliste aretusväärtuste keskmine on 100 punkti ja standardhälve 12 punkti.

Hindamistulemuste avaldamine

A. VILJAKUS

Minimaalselt avaldatakse jäärad, kelle tütred on hindamises vähemalt kahe erineva omaniku juures ja usaldusväärsus on vähemalt 50%.

B. KASVUKIIRUS

Minimaalselt avaldatakse jäärad, kelle tütred on hindamises vähemalt kahe erineva omaniku juures ja usaldusväärsus on vähemalt 50%.

LISA 2. TÕURAAMATUSSE KANDMISE ALUSED JA TÕURAAMATU PIDAMISE KORD

Mõisted

Aretaja on tõuraamatusse kantud loomade pidamisega tegelev isik, kes oli looma omanik tema sündimise ajal.

Aretus on tegevus põllumajanduslooma jõudlusvõime ja geneetilise väärtuse sihipäraseks suurendamiseks ning tema majanduslikult kasulike omaduste säilitamiseks või täiustamiseks.

Aretuse andmebaas on elektrooniline andmebaas, kus registreeritakse lamba kohta kogutavad andmed.

Aretusega tegelev isik on lammaste jõudluskontrolli läbiviija ning tõuraamatu pidaja.

Aretusloom on tõuraamatu põhiossa kantud või sinna kandmiseks sobiv loom.

Aretusvalikud on aretaja otsused, milline loom jätta põhikarja täienduseks, millised paaritusgrupid moodustada jne.

Jõudluskontrolli läbiviija on käesoleva aretusprogrammi tähenduses Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit (edaspidi: Liit).

Jõudlusandmete koguja on loomapidaja või tema poolt volitatud isik, kes võib koguda ja registreerida loomapidaja karja lammaste jõudlusandmeid ja edastada neid jõudluskontrolli läbiviijale pärast seda, kui on saanud vastavasisulise instruktaaži.

Jõudluskontrollis olev lammas on lammas, kelle kohta kogutakse andmeid, mis võimaldavad arvutada viljakuse või kasvukiiruse aretusväärtusi tema enda või tema

järglaste kohta. Jõudluskontrollis oleva lamba saab kanda tõuraamatusse, kui ta vastab tõuraamatusse kandmise tingimustele.

Lamba märgistamine on tegevus, mille tulemusena on võimalik lammas sünnijärgselt üheselt tuvastada, teistest lammastest eristada ja oma emaga seostada.

Loomapidaja on loomaomanik, kellele (aretus)loom kuulub või isik, kes tegeleb loomapidamisega loomaomanikult saadud volituste alusel. Loomapidaja kogub ise või korraldab jõudluskontrolliandmete kogumise.

Põlvnemistunnistus on dokument, mis kinnitab looma põlvnemist, päritolu, identifitseerimist. Põlvnemistunnistus väljastatakse reeglina looma müügi või ostu puhul.

Tõumärk ehk tõutähis on lühend tõu nimetusest, mida kasutatakse veresuse valemis ja lambale antavas tõuraamatu numbris tõu märkimiseks. Võib kasutada ka tõuraamatu ja tõu tähistamiseks.

Tõuraamat on andmekogu, kuhu kantakse asjaomase tõu aretusprogrammiga seotud loomade põlvnemine, aretaja ja omaniku andmed ning jõudluse ja geneetilise väärtuse andmed koos tema eellaste nimetamisega.

Tõuraamatu number koosneb tõu tähisest, lamba registrinumbrist ja tõuraamatu lisa märkivast tähest.

Tõuraamatu pidaja on käesoleva aretusprogrammi tähenduses Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liit.

Tõutunnistus on tõuraamatu põhiossa kantud aretuslooma põlvnemistunnistus.

Veresus ehk tõukombinatsioon väljendab looma põlvnemises esinevate tõugude osatähtsust.

Viljakus on poeginud ute kohta aastas sündinud tallede arv.

Üleskasvatatud tall on vähemalt 60 päeva vanuseks elanud tall.

Tõuraamatusse kantavatele utt- ja jäärtalledele esitatavad tingimused

Tõuraamatusse kantakse utt-talled tingimusel, et nad on sünnijärgselt märgistatud nii, et iga tall on kogu kasvuperioodi vältel teistest talledest eristatav ning üheselt oma emaga seostatav, pärast seda kui

- neile on antud riikliku registri numbrid,
- neil on määratud 100 päeva mass, mis on minimaalselt 16 kg
- kui 100 päeva mass on määramata või väiksem kui 16 kg, siis väga hea välimiku ja põlvnemise puhul komisjoni (aretusspetsialist+2 liiget) hinnangul võib looma kanda tõuraamatusse

Tõuraamatusse kantakse jäärtalled tingimusel, et nad on sünnijärgselt märgistatud nii, et iga tall on kogu kasvuperioodi vältel teistest talledest eristatav ning üheselt oma emaga seostatav, pärast seda kui

- neile on antud riikliku registri numbrid,
- neil on määratud 100 päeva mass, mis on minimaalselt 27 kg või väiksema massi korral väga hea välimiku ja põlvnemise puhul komisjoni (aretusspetsialist+2 liiget) hinnangul
- nende kohta on läbi viidud välimiku ja lihavormide hindamine tõuraamatu pidaja poolt.

Tõuraamatu põhiosa A ja lisaosa R

A-osasse kantakse puhtatõulised loomad, kelle veresus on suurem või võrdne 96,87% osakaaluga koguveresusest. A-osa loomi arvestatakse tõuloomadena.

Tõuraamatu lisas R peetakse arvestust lammaste üle, kelle antud tõu veresuse osakaal on suurem või võrdne 50,0% ning on väiksem kui 96,87%.

Tõuraamatusse kantud lambale antakse tõuraamatu number, mis koosneb:

- tõu tähisest,

- lamba registrinumbrist ja

- tõuraamatu osa/lisa märkivast tähest A või R.

Tõuraamatut peab aretusorganisatsioon elektrooniliselt. Tõuraamatusse kantud jäärade põlvnemisandmed on avalikud. Põlvnemistunnistuse väljastamise korral märgitakse sellele tõuraamatusse kantud lamba kohta tõuraamatu number. Lambad kannab tõuraamatusse tõuraamatu pidaja.

Dorseti lambatõu (DOR) tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord

Tõuraamat on andmekogu, kuhu koondatakse andmed lamba põlvnemise, aretaja ja omaniku kohta ning aretuslooma jõudluse ja geneetilise väärtuse andmed koos tema eellaste nimetamisega. Dorseti tõuraamatut peetakse elektrooniliselt lammaste elektroonilises jõudluskontrolli ja tõuraamatu pidamise andmebaasis, kus see moodustab ühe osa andmebaasist. ELKL korraldab tõuraamatu andmete arhiveerimise.

Dorseti tõugu lammaste tõuraamatul on põhiosa A ja lisaosa R. Tõuraamatusse kantud lambale antakse tõuraamatu number, mis koosneb:

- tõu tähisest DOR
- lamba registrinumbrist
- tõuraamatu põhiosa märkivast tähest A
  või
- lisaosa märkivast tähest R

Tõuraamatut peetakse elektrooniliselt. Tõuraamatusse kantud jäärade põlvnemisandmed avalikustatakse kodulehel. Põlvnemistunnistuse väljastamise korral märgitakse sellele

tõuraamatusse kantud lamba kohta tõuraamatu number. Lambad kannab tõuraamatusse Tõuraamatu pidaja (ELKL).

Veresuse arvutamine ja veresusega arvestamine dorseti tõugu lammaste puhul

Veresus ehk tõukombinatsioon väljendab looma põlvnemises esinevate tõugude osatähtsust protsentides või suhtarvuna täisveresuse kohta 100%. Kui lammas tuleb aretusprogrammi koos veresuse andmetega, siis arvestatakse kõikide komponentide veresusega. Kui esineb teadmata veresust (osaliselt või täielikult), siis märgitakse puuduv komponent tähega R (ristand). R-komponent arvutatakse lahutades täisveresusest 100% teadaolevad veresused.

Veresuse komponentide üle peetakse eraldi arvestust kui veresuse komponent on suurem kui 3,13% veresust. Kui veresuse komponent on võrdne või väiksem kui 3,13% siis see kustutatakse ja 100% erinev osa liidetakse:

a) R-komponendile, kui see esineb;

b) kui R komponenti ei esine ning kaduvate komponentide summa on suurem kui 3,13%, siis luuakse R komponent ja liidetakse kaduvad veresused R komponendile;

c) R komponendi puudumisel või kui loodav R komponent jääks väiksemaks kui 3,13% liidetakse kaduv veresus vähima osakaaluga tõu veresuseks.

LISA 3. ARETUSLOOMA PÕLVNEMISE REGISTREERIMISE NING PÕLVNEMISE ÕIGSUSE KONTROLLIMISE KORD

Põlvnemisandmete õigsuse tagavad aretuse andmebaasi paaritus- ja poegimisandmed, mis sisestatakse andmebaasi vastavalt jõudluskontrolli korrale. Vajadusel saab põlvnemist kontrollida geneetilise uuringuga.

Põlvnemistunnistus on dokument, mis kinnitab looma põlvnemist, päritolu, identifitseerimist. Põlvnemistunnistus väljastatakse looma müügi või ostu puhul.

Tõutunnistus on tõuraamatu põhiossa kantud aretuslooma põlvnemistunnistus, mille on allkirjastanud aretusorganisatsiooni esindaja.

Põlvnemistunnistuse vormi kinnitab aretusorganisatsioon ning sellele kantakse vähemalt järgmised andmed:

- põlvnemistunnistuse väljastanud asutuse nimi
- looma tõug ja tõuraamatu nimi
- looma number tõuraamatus
- põlvnemistunnistuse väljaandmise kuupäev
- märgistamismeetod
- riikliku registri number
- sünniaeg
- sugu
- aretaja nimi ja aadress
- omaniku nimi ja aadress
- põlvnemine - kaks põlvkonda eellasi ning nende tõuraamatu numbrid
- veresus
- mitmikuna sündimine

Põlvnemistunnistus väljastatakse looma müügi korral kahe nädala jooksul pärast müügiregistri esitamist aretajale või uuele omanikule, kui viimased on vastava soovi esitanud.

Loomade müügiandmed sisestatakse aretuse andmebaasi vastavalt kehtivale jõudluskontrolli korrale. Põlvnemistunnistus väljastatakse reeglina digitaalselt allkirjastatuna e-maili teel. Erandjuhtudel, kui müüja või ostja on selleks soovi avaldanud, ka paberkandjal. Põlvnemistunnistuse ja selle koopiate tellimine tõuraamatu pidajalt toimub vastavalt Liidu juhatuse poolt kinnitatud hinnakirjale.

LISA 4. LOOMA JA ARETUSMATERJALI ARETUSEKS SOBIVAKS TUNNISTAMISE KORD

Jõudluskontrolli läbiviija poolt tunnistatakse loom ja aretusmaterjal aretuseks sobivaks

1. läbi tõuraamatusse kandmise

või

2. läbi loomade hindamise.

Looma tervislikku seisundit aretusvaliku tegemise või looma müügi ajal hindab jõudluskontrolli andmete koguja (lamba omanik või tema volitatud isik) vajadusel koos veterinaararstiga. Kui hindamist ei ole läbi viidud Liidu või mõne teise kvalifitseeritud hindaja poolt, siis vastutab looma füsioloogilise ning anatoomilise hea tervisliku seisundi eest looma omanik. Sisse ostetud aretusloomade ja aretusmaterjaliga peavad kaasas olema vastavalt Euroopa komisjoni otsusele nr 90/258 esitatud andmed.

LISA 5. PÕLVNEMISTUNNISTUSE VÄLJASTAMISE KORD

Põlvnemistunnistus on dokument, mis kinnitab looma põlvnemist, päritolu, identifitseerimist ning mis reeglina väljastatakse looma müügi või ostu puhul. Tõutunnistus on tõuraamatu põhiossa kantud aretuslooma põlvnemistunnistus.

Põlvnemistunnistusele kantakse järgmised andmed:

- põlvnemistunnistuse väljastanud asutuse nimi
- tõug, tõuraamatu nimi
- looma number tõuraamatus
- põlvnemistunnistuse väljaandmise kuupäev
- riikliku registri number
- märgistamismeetod
- sünniaeg
- sugu
- aretaja nimi ja aadress
- omaniku nimi ja aadress
- põlvnemine – kaks põlvkonda eellasi, nende tõuraamatu numbrid
- looma nimi (ei ole kohustuslik)
- veresus
- mitmikuna sündinud

Põlvnemistunnistuse väljastamise kord

Põlvnemistunnistus väljastatakse aretuslooma müügi korral kahe nädala jooksul peale müügiregistri jõudmist tõuraamatu pidajale (ELKL). Põlvnemistunnistus väljastatakse reeglina uuele omanikule või aretajale, kui aretaja on vastava soovi esitanud. Müügiregister esitatakse kas paberkandjal, digitaalselt või läbi aretuse andmebaasi. Põlvnemistunnistus väljastatakse reeglina digitaalselt allkirjastatuna e-maili teel.

Erandjuhtudel, kui müüja või ostja on selleks soovi avaldanud, ka paberkandjal. Põlvnemistunnistus antakse loomale 1 (üks) kord elu jooksul. Looma teistkordsel liikumisel ühe omaniku juurest teise juurde, antakse kaasa koopia või tellitakse ELKL-lt ajakohastatud põlvnemistunnistus. Ajakohastatud põlvnemistunnistusel võivad võrreldes originaaliga olla muutunud lamba ja tema eellaste suhtelised aretusväärtused kuna need arvutatakse ümber iga järgmise geneetilise väärtuse hindamisega. Põlvnemistunnistuse koopia võib omanik ise teha, märkides sellele sõna „koopia“. Põlvnemistunnistuse ja ajakohastatud koopiate tellimine tõuraamatu haldajalt toimub vastavalt ELKL-i juhatuse kinnitatud hinnakirjale.

LISA 6. PÕLLUMAJANDUSLOOMA, KEDA SOOVITAKSE TÕURAAMATUSSE KANDA, IDENTIFITSEERIMISE JA SELLE ÜLE ARVESTUSE PIDAMISE KORD

Tõuraamatusse kantav loom identifitseeritakse ja märgistatakse Loomatauditõrje seaduses sätestatud tähtaegade kohaselt.

Tallede sündimisel peab tall olema üheselt seostatav oma põlvnemisandmetega, selleks tuleb tall koheselt märgistada. Märgiseks võib kuni talle kuue kuuseks saamiseni olla värvimärk, karjanumber või mõni muu püsiv eraldusmärgis, mis võimaldab talle selgelt eristada.

Tallede märgistamise ning ema ja tallede õige seostamise eest vastutab jõudluskontrolli andmete koguja. Jõudluskontrolli läbiviijal on õigus märgistamist kontrollida.

Loomade üle peetakse arvestust elektroonilises aretuse andmebaasis vastavalt jõudluskontrolli korrale. Tõuraamatusse kantakse loomad, kelle puhul on täidetud aretusprogrammist tulenevad nõuded ning kes on identifitseeritud riikliku registrinumbriga.

LISA 7. SEEMENDAMISE KOOLITUSPROGRAMMID NING SEEMENDAJA TUNNISTUSE SAAMISE NÕUDED JA TUNNISTUSE VÄLJASTAMISE KORD

Kunstliku seemendusega võib tegeleda isik (seemendaja), kes on läbinud vastava täiendkoolitusprogrammi selleks luba omavas täiendkoolitust pakkuvas asutuses.

LISA 8. TÕULAMMASTE HINDAMISE JUHEND

Tõulammaste hindamise eesmärgiks on lamba edasise kasutamise tunnustamine aretuses suguloomana. Lammaste hindamist viiakse läbi lammaste jõudluskontrollis olevates karjades. Jõudlusandmete koguja saadab andmed või sisestab andmed andmebaasi vastavalt aretuslooma põlvnemis- ja jõudlusandmete kogumise, nende õigsuse kontrollimise, töötlemise ja säilitamise korrale.

Loomaomanik kaalub noorloomad (utt- ja jäärtalled) 90–150 päeva vanuses ja valib (koos spetsialistiga või eraldi) välja sobivad jäärad hindamiseks, andes sellest teada ka jõudluskontrolli läbiviijale.

Noorjääradel hinnatakse jõudluskontrolli läbiviija poolt:

1. välimikku, selle vastavust tõutüübile
2. lihavormide väljendatust

Tõutüübi all mõistetakse tõu iseärasusi. See on pärilike omaduste kogum, mida iseloomustavad välimik ja toodang ning selle omadused.

Välimiku hindamisel arvestatakse:

1. välimiku vastavust soovitud tõutüübile
2. keha pikkust
3. selja laiust
4. rinna sügavust
5. jalgade seisu
6. sõrgade ja sõrgatsi tugevust
7. hambumust
8. jäära munandite laskumist munandikotti, nende ühtlast suurust ja tõule omast väljaarenemist

Munandid peavad olema laskunud munandikotti, olema ühtlase suurusega ning tõule omaselt välja arenenud.

Lamba välimikule antakse vaatluse teel üldhinne üksikute kehaosade hinnete alusel viie punkti süsteemis.

Välimiku hindamisel antakse punktid järgmiselt:

1- väga halb
2- rahuldav
3- keskmine
4- hea
5- väga hea

Lihavormide hindamisel arvestatakse lihavormide väljendatust vastavalt tõule, vaadeldakse ning kombatakse turja, selga, lannet ja kintse. Hinnatakse viie punkti süsteemis. Punktid antakse järgmiselt:

1- puudulik
2- rahuldav
3- keskmine
4- hea
5- väga hea lihastiku areng

Väga heade lihavormidega lambal on turi lihaseline , lai, selg ja lanne on laiad, ümarate vormidega ning moodustavad ühise sirgjoone ilma ristluukühmude ja tühemeteta. Rind on lai, sügav ning abaluupiirkond on kompamisel hea lihasusega. Kintsud on ümarad ja lihaselised.

Jäära hindamistulemused registreeritakse ja kantakse andmebaasi. Looma omanikule antakse tagasisidet.

Jäär tunnistatakse aretuseks sobivaks kui tema välimik ning lihavormid on hinnatud vähemalt 4 punkti vääriliselt.

EESTI LAMBA- JA KITSEKASVATAJATE LIIT

LISA 9. JÕUDLUSKONTROLLIGA LIITUMISE AVALDUS

Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidule

Avalduse esitaja nimi: ……

Ettevõtte / FIE nimi: ……..…….

Äriregistri nr / Isikukood: ……

Aadress

Maakond: …….....

Vald/linn: …….

Küla/linn ……..

Talu/tänav ……....

Postiindeks: …….

Kontakttelefon: …….

E-posti aadress: …….

Loomad on mahekarjast…… jah/ei……..

Karja suurus, kasvatatav tõug……

Avaldus

Soovin alustada lammaste jõudluskontrolliga ja saada Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu elektroonilise andmebaasi Pässu 2.0 kasutajaks.

“ … “…….2022. a……..